

Н. Ю. БАЛАЦЬКА

<https://orcid.org/0000-0003-3940-1568>

Харківський державний університет харчування та торгівлі

ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЗАБЕЗПЕЧУВАЛЬНОГО МЕХАНІЗМУ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ

Наукові праці МАУП. Серія Економічні науки, 2019, вип. 58(2), с. 22–31

<https://doi.org/10.32689/2523-4536-2019-02/58-22-31>

Представлено аналіз теоретичних підходів щодо сутності та змісту поняття “механізм”. Схарактеризовано: процес формування енергетичного базису процесів розвитку підприємства ресторанного бізнесу; систему принципів формування механізму управління розвитком підприємства ресторанного бізнесу; адаптаційну та еволюційну схеми розвитку підприємства ресторанного бізнесу як соціально-економічної системи.

Серед багатьох економічних та соціальних проблем, які вирішуються в економіці України, проблема розвитку підприємств усіх сфер економічної діяльності набуває особливого значення. У ній знаходить відображення ступінь задоволення потреб споживачів, ефективність виробництва та реалізації. Євроінтеграція економіки України невід’ємно пов’язана з підвищенням конкурентоспроможності вітчизняних підприємств. При цьому стратегічну роль відіграють питання ефективного розвитку підприємств ресторанного бізнесу, які в Україні на сьогодні вважаються одними із найбільш перспективних і успішно розвинених напрямів бізнесу, що актуалізує питання формування ефективного механізму їх розвитку.

Аналіз проблеми управління розвитком підприємств сфери ресторанного бізнесу у загальнометодологічному аспекті займає в економічних дослідженнях вітчизняних науковців вагоме місце. Концептуальні основи розвитку підприємств ресторанного бізнесу є предметом багатьох наукових досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених та висвітлені у працях: В. Антонової, В. Гросул, І. Данилюк, Т. Іванової, О. Круглової, І. Левицької, В. Момот, В. Перегуд, В. Постової, Н. П’ятницької, О. Рачкован, О. Романовської, І. Скавронської, О. Кузьмін, М. Мескона, М. Науменко, О. Раєвнєвої, О. Чатченко, М. Чорної та ін. Водночас недостатньо висвітленими залишаються питання формування енергетичного базису процесів розвитку підприємства ресторанного бізнесу, систематизації та характеристики основних прин-

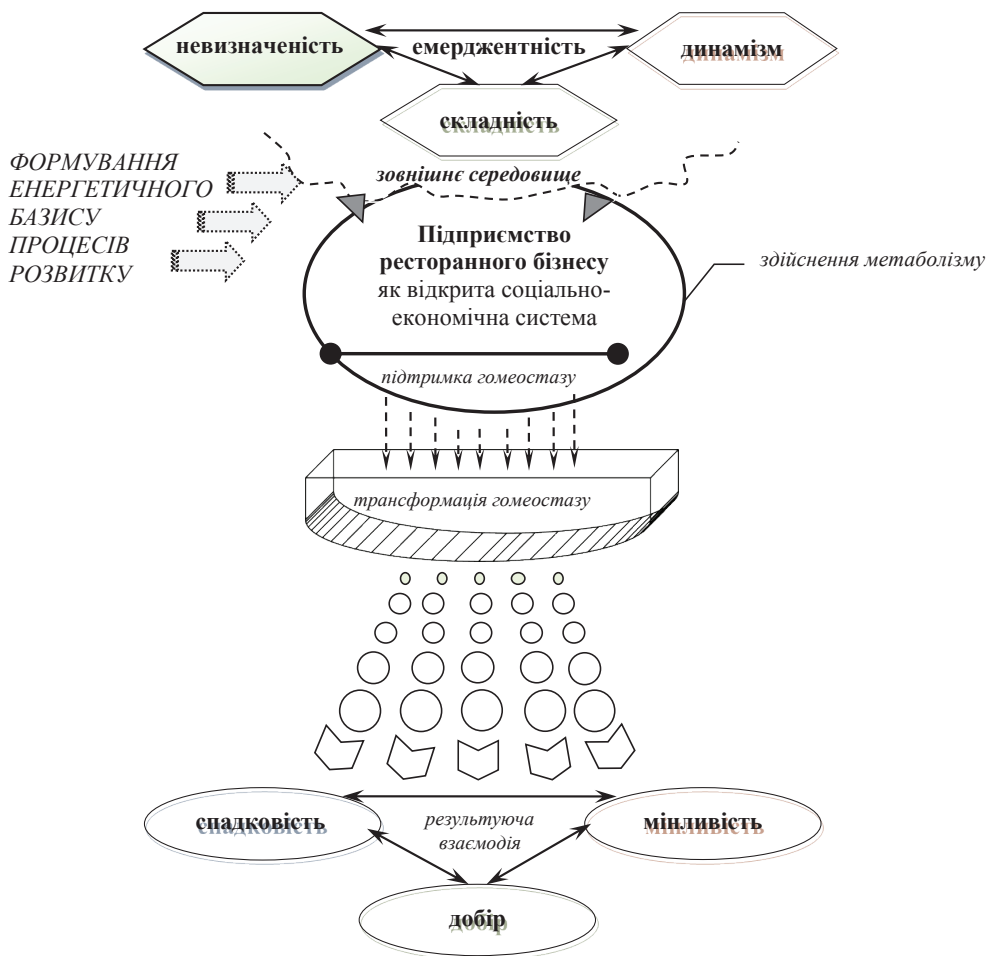
ципів формування забезпечувального механізму розвитку підприємства ресторанного бізнесу, потребують додаткової аргументації процеси реалізації адаптаційних та біфуркаційних класів еволюційного розвитку підприємства ресторанного бізнесу як соціально-економічної системи. Це зумовлює необхідність удосконалення теоретико-методологічних аспектів формування забезпечувального механізму розвитку підприємства ресторанного бізнесу.

Дослідимо і розвинемо теоретико-методологічні основи формування забезпечувального механізму розвитку підприємства ресторанного бізнесу.

Будь-яке підприємство ресторанного бізнесу в процесі свого розвитку постійно перебуває між станом прагнення до прогресу і регресивними зупинками та відхиленнями, які можуть бути викликані як внутрішніми, так і зовнішніми деструктивними перешкодами. Це зумовлено наступним: кожна соціально-економічна система (якою є підприємство ресторанного бізнесу) має бути певним чином внутрішньо структурована і відкрита, що характеризує здатність здійснювати обмін із зовнішнім середовищем. Обмін окремих частин системи із зовнішнім середовищем характеризує метаболізм (від грецьк. *metabole* — зміна, перетворення). У цьому контексті ми повністю підтримуємо точку зору вітчизняного вченого Л. Мельник, відповідно до якої “... відкритість системи та її метаболізм формують енергетичний базис процесів розвитку” [1, 97]. Таким чином, саме міцність енергетичного базису підприємства ресторанного бізнесу визначає “траєкторію” його руху в координатах “зростання/розвиток”. При цьому реалізація процесів розвитку потребує певних затрат енергії. Отже, однією з важливих проблем розвитку підприємства ресторанного бізнесу є вирішення питання пошуку джерел поповнення його енергетичного базису. Такий “прилив” енергії може бути забезпечений за наявності дієвого забезпечувального механізму розвитку підприємства ресторанного бізнесу як відкритої соціально-економічної системи, що має певні закономірності розвитку та підпорядковується дії окремих економічних законів. Варіативність альтернативних “траєкторій” розвитку підприємства ресторанного бізнесу стає очевидною тільки тоді, коли сформована певна платформа для його розвитку, в площині якої інтегруються структурні елементи, що в сукупності формують забезпечувальний механізм розвитку підприємства. Процес формування енергетичного базису процесів розвитку підприємства ресторанного бізнесу наведено на рис. 1.

Формування забезпечувального механізму розвитку підприємства ресторанного бізнесу насамперед передбачає визначення сутнісних характеристик самого терміна “механізм”.

Проведені теоретичні дослідження показали, що в економіку поняття “механізм” прийшло з техніки, що зумовлено потребою в описі взаємодії соціальних і виробничих процесів. У цій аналогії важливою є можливість отримання руху, виграшу в зусиллі, переміщенні, використанні ресурсів для отримання позитивного ефекту. Прототипи найпростіших механізмів, запозичених з механіки (важіль, площина, шарнір та ін.), в економіці утворили групу інструментів, які входять до складу механізму.

Рис. 1. Процес формування енергетичного базису процесів розвитку підприємства ресторанного бізнесу

Сформовано автором за [1].

У фінансово-економічному словнику сутність терміна “механізм” визначена як сукупність процесів, прийомів, методів підходів, здійснення певних дій для досягнення мети [2, 185]. Відповідно до цього трактування сутності поняття “механізм” виявляється у чітко сформованій послідовності дій, реалізація яких створює певний базис для окреслення можливої “траєкторії” подальшого розвитку підприємства ресторанного бізнесу.

Сучасний тлумачний словник трактує сутність “механізму”, пов’язуючи це поняття із соціальними явищами та процесами, найчастіше характеризують як “внутрішню будову, систему чого-небудь” [3, 523].

Л. Гурвіц визначає “механізм” як взаємодію між суб’єктами і центром, що складається з трьох стадій: кожен суб’єкт у приватному порядку посилає центру повідомлення (m_i); центр, отримавши всі повідомлення, обчислює передбачуваний результат $Y = f(m_i, \dots, m_n)$; центр оголошує результат Y та перетворює його у життя [4, 115].

Розглядаючи питання про невизначеність терміна “механізм” в економічних дослідженнях, О. Чаленко визначає, що механізм — це сукупність ресурсів процесу та способів їх з’єднання [5]. У цьому розумінні сутність механізму визначена як сукупність ресурсів і способів їх взаємодії для реалізації певного процесу, тобто дослідник стверджує, що механізм є складовим елементом процесу. Для більш детального розуміння зазначеного трактування сутності поняття “механізм” слід звернутися до сучасних методологій моделювання. Відповідно до методології IDEF0 процес представляється у вигляді функціонального блока, який перетворює входи на виходи при наявності необхідних механізмів (ресурсів) у керованих умовах [6]. “Механізм” (перший елемент процесу) дає змогу за допомогою “управління” (другого елемента процесу) реалізувати функцію процесу — перетворити “вхід” у “вихід” (рис. 2). Таким чином, механізм є ресурсним забезпеченням процесу, його речовою частиною і включає сукупність взаємопов’язаних елементів, “налаштованих” на виконання функції процесу.

Відповідно до процесного підходу до визначення сутності поняття “механізм” слід звернути увагу на наявність трьох ключових ознак:

- 1) механізм не може існувати без процесу, оскільки є його складовою і налаштований на виконання тільки процесних функцій;
- 2) механізм не має власного управління і знаходиться у стані очікування управління процесом;
- 3) з’єднання механізму з управлінням представляє внутрішній зміст процесу.

У русі сучасного розвитку економічної науки вважаємо, що розуміння сутності поняття “механізм”, як нерозривного складового елемента в структурі процесу, створює можливість його конструювання стандартними способами і прийомами, запозиченими з функціонального моделювання.

У цьому контексті є слушним погляд французького вченого А. Кульман, який зазначає, що “... існує величезна кількість механізмів, які являють собою систему елементів (цілей, функцій, методів, організаційної структури і суб’єктів) та об’єктів управління, в якій відбувається цілеспрямоване перетворення впливу елементів управління на необхідний стан або реакцію об’єктів управління, що має вхідні посилки і результируючу реакцію” [8, 14]. У даному трактуванні сутності поняття “механізм” увагу сфокусовано на можливості структурування та розбиття складного процесу на складові (де-

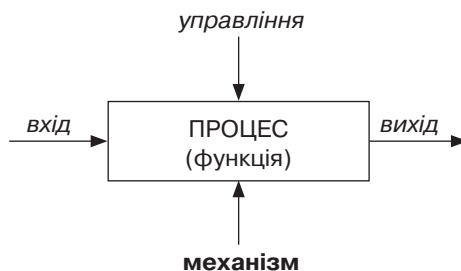

Рис. 2. Механізм як складовий елемент процесу [8]

композиції), що створює можливість інтеграції механізмів, які в сукупності забезпечують розвиток підприємства.

Акцентуючи увагу на організаційному аспекті, О. Літвинов характеризує сутність механізму управління як "... сукупність управлінських дій, спрямованих на організацію взаємодії між елементами системи з метою досягнення їх економічних інтересів із врахуванням особливостей зовнішнього та внутрішнього середовища" [9, 64]. Наголошуючи на цільовій спрямованості "механізму" на досягнення економічних інтересів та забезпечення певного позитивного результату, науковець залишає поза увагою той факт, що для досягнення будь-якого позитивного результату необхідні певні ключові ресурси.

Таким чином, будь-яка цільова орієнтація підприємства ресторанного бізнесу на розвиток передбачає насамперед наявність певного забезпечувального механізму, який в авторському розумінні являє собою сукупність факторів та ресурсів, які певним чином з'єднані, структуровані та спрямовані на поповнення енергетичного базису процесів розвитку.

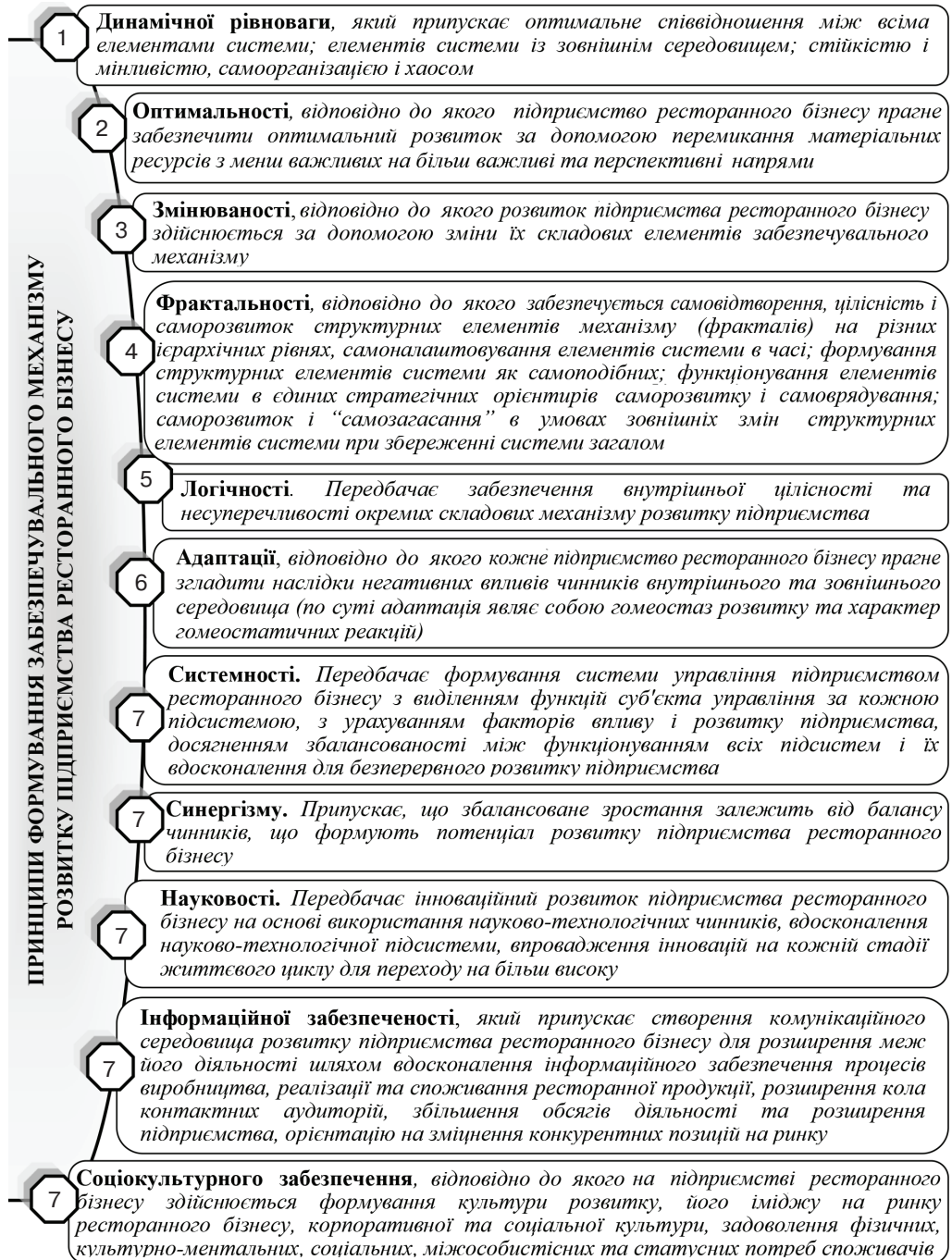
При формуванні забезпечувального механізму розвитку підприємства ресторанного бізнесу пріоритетного значення набувають питання врахування певних закономірностей розвитку, до яких відносять основні принципи системи. Вивчення економічної літератури надало можливість встановити, що при формуванні механізму розвитку підприємства ресторанного бізнесу повинні бути враховані принципи, що наведені на рис. 3.

Підприємство ресторанного бізнесу як динамічна система розвивається в часі не гладко і безперервно, а раптовими стрибками та сплесками. Завдяки нестабільності економічних систем відбувається їх розвиток. Вони володіють верхнім порогом динамічної стійкості, за який підприємства прагнуть вийти в умовах зміни зовнішнього середовища. Коли підприємство досягає порогу стійкості, в ньому виникає критична нестійкість [10, 317].

З точки зору синергетики [11, 154], розвиток підприємства ресторанного бізнесу як нелінійної динамічної системи описується за допомогою двох моделей (класів еволюційних механізмів): адаптаційної та біфуркаційної (див. рис. 4).

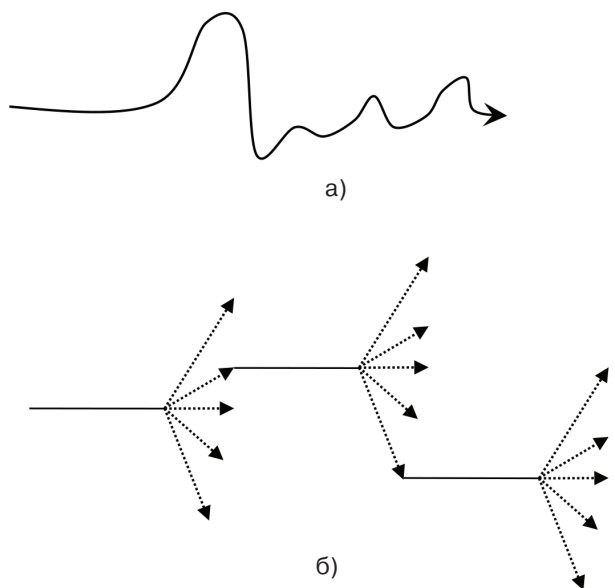
Особливістю адаптаційної моделі є поступова змінність якостей системи. Це період з добре передбаченими лінійними змінами. У процесі реалізації програм розвитку підприємства ресторанного бізнесу формуються області біфуркацій, які призводять до порушення стійкості стану системи. У міру втрати внутрішньої рівноваги підприємство ресторанного бізнесу наближається до точки біфуркації. У цій точці еволюційний шлях розгалужується. Після проходження точки біфуркації система переходить у новий рівноважний стан. Підприємство ресторанного бізнесу стає дуже чутливим до зовнішніх і внутрішніх впливів [10].

З позицій теорії економічного зростання баланс розвитку визначає принцип синергізму. Синергетика як науковий напрям займається дослідженням процесів самоорганізації та освіти, підтримки та розпаду структур у системах самої різної природи. Термін "синергетика" (від грецьк. "синергія" — сприян-

Рис. 3. Система принципів механізму управління розвитком підприємства ресторанного бізнесу

(розроблено автором)

Рис. 4. Схеми реалізації адапційних (а) та біфуркаційних (б) класів еволюційного розвитку підприємства ресторанного бізнесу [7; 10]

ня, співробітництво) ґрунтується на дослідженні феномена самоорганізації “... розвиток самоорганізованої системи завжди визначається флуктуаціями, які ми не можемо передбачити, але вони внутрішньо притаманні системі” [12, 108]. Під синергетичним підходом у працях [13; 14] науковці мають на увазі метод наукового розуміння, в основі якого полягає системний аналіз систем, що саморозвиваються та еволюціонують, яким притаманні періоди розквіту і занепаду. У системах можна виділити динамічні атрактори, тобто процеси самоорганізації інформації і виникнення нових параметрів порядку, а також точки біфуркації. Саме в точках біфуркації вирішальне значення мають флуктуації як стохастичні процеси [15]. Флуктуації – випадкові відхилення параметрів розвитку від їх середнього значення. Вони відіграють важливу роль в еволюційному процесі кожної системи, оскільки періодично призводять її до нового хаосу і, таким чином, сприяють її розвитку. У класичній економічній науці такі відхилення (флуктуації) швидко розсмоктуються, в синергетиці ж при певних умовах флуктуації, підсумовуючись, виростають до таких масштабів, що можуть послужити початком утворення нової структури, нового порядку [16]. Отже, ефект розростання флуктуацій означає в нелінійному світі, що незначні причини можуть породжувати великі наслідки. З ростом числа флуктуацій система поступово стає нестійкою, відбувається підготовка для її подальшого розвитку. Коли значення флуктуючих параметрів перевищать потужність дії стабілізуючих факторів, то навіть незначна зміна параметрів призводить до стрибкоподібного (якісного) переходу економіки у новий стан. Настає точка біфуркації. Поняття “біфуркація” ввів у наукове вживання фізик А. Пуанкаре. Біфуркація – поле розгалужених можливих шляхів еволюції. У точці біфуркації змінюється структура систе-

ми і визначається вибір аттрактора. Аттрактор — одна з можливих траєкторій нового шляху розвитку системи, що відрізняється відносною стійкістю [17]. Траєкторія майбутнього розвитку системи визначається її внутрішніми властивостями. Розглянута універсальна схема еволюційного процесу розвитку підприємства ресторанного бізнесу наведена на рис. 5.

Таким чином, розглянутий принцип синергізму розвитку підприємства ресторанного бізнесу припускає, що збалансоване зростання залежить від балансу чинників, що формують потенціал розвитку підприємства ресторанного бізнесу. Різні поєднання чинників та інтенсивності, інноваційності їх використання створюють можливість формування і прояву синергетичних ефектів, які, своєю чергою, визначають потенційні можливості вибору різних аттракторів (альтернативних стратегій розвитку підприємства ресторанного бізнесу). Моделювання можливих комбінацій факторів виробництва і впливу інтенсивності їх використання на швидкість і якість досягнутих результатів дає можливість управляти внутрішнім процесом розвитку підприємства ресторанного бізнесу. Безумовно, зовнішні фактори (політичні, економічні, технічні, технологічні, соціальні) впливають на реалізацію механізму розвитку підприємства ресторанного бізнесу. Це обумовлює необхідність врахування вертикальних та горизонтальних зв'язків внутрішніх та зовнішніх чинників, що створює інформаційне підґрунтя для визначення існуючих можливостей розвитку підприємства ресторанного бізнесу. Облік складових факторного потенціалу та вивчення його впливу на розвиток підвищує стійкість і надійність функціонування підприємства ресторанного бізнесу як відкритої соціально-економічної системи.

Отже, за умов глобалізації та євроінтеграції національної економіки вимоги до діяльності підприємств змінюються, що зумовлює необхідність обґрунтування теоретико-методологічних аспектів формування механізму

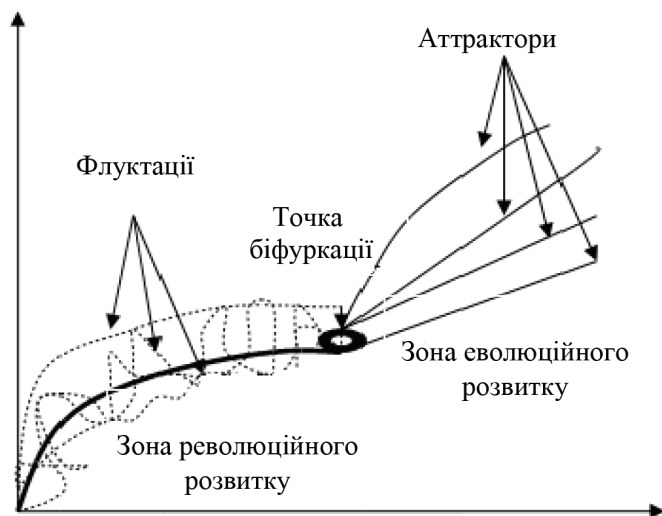

Рис. 5. Схема процесу розвитку підприємства ресторанного бізнесу як соціально-економічної системи [18]

управління розвитком підприємства ресторанного бізнесу. У результаті дослідження сутності поняття “механізм” з’ясовано, що механізм являє собою сукупність факторів та ресурсів, які певним чином з’єднані, структуровані та спрямовані на поповнення енергетичного базису процесів розвитку. Аргументовано, що міцність енергетичного базису підприємства ресторанного бізнесу визначає “траєкторію” його руху в координатах “зростання/розвиток”. Механізм управління розвитком підприємства ресторанного бізнесу формується на основі реалізації системи принципів, домінуючим з яких відповідно до теорії економічного зростання баланс розвитку визнано принцип синергізму. Розглядаючи розвиток підприємства ресторанного бізнесу з позицій нелінійної динамічної системи, охарактеризовані адаптаційна та біфуркаційна моделі. З метою моделювання можливих траєкторій розвитку підприємства ресторанного бізнесу охарактеризовано основні елементи еволюційного процесу розвитку соціально-економічної системи.

У перспективі планується обґрунтування науково-методичного підходу до визначення типу (еволюційного або революційного) розвитку підприємства ресторанного бізнесу.

Джерела

---

1. Мельник Л. Г. Індустріальний метаболізм як основа управління розвитком підприємств і макроекономічних систем // Механізм регулювання економіки. 2012. № 1. С. 95–109.
2. Гончаров С. М., Кушнір Н. Б. Тлумачний словник економіста / за ред. С. М. Гончарова. К.: Центр учбової л-ри, 2009. 264 с.
3. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. К.; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2001. 1440 с.
4. Hurwicz L. Institutions as families of game forms // The Japanese Economic Review. 1996. № 47(1). Р. 113–132.
5. Чаленко А. Ю. О неопределенности термина “механизм” в экономических исследованиях // Сайт: Капитал страны. 2010. URL: <http://www.kapital-rus.ru/articles/article/176697>
6. IDEF Family of Methods. A Structured Approach to Enterprise Modeling & Analysis // Site: IDEF – Integrated DEfinition Methods (IDEF). URL: www.idef.com
7. Кучеренко Є. І., Кучеренко В. Є., Глушенкова І. С. та ін. Методи, моделі та інформаційні технології оцінювання станів складних об’єктів: монографія. Х.: ХНАМГ; ХНУРЕ, 2012. 278 с.
8. Кульман А. Экономические механизмы. М.: Прогресс; Универс, 1993. 192 с.
9. Литвінов О. С., Канталан С. М. Визначення сутності та складових організаційно-економічного механізму управління підприємством в умовах інноваційного розвитку // Управління розвитком. 2016. № 3 (185). С. 59–65.
10. Касьянова Н. В. Управління розвитком підприємства на основі кумулятивного підходу: концепція, моделі та методи: монографія. НАН України, Ін-т економіки промисловості. Донецьк: СПД Купріянов В.С., 2011. 374 с.
11. Буданов В. Г. Методология и принципы синергетики // Філософія освіти. 2006. № 1 (3). С. 143–172.
12. Хакен Г. Синергетика как мост между естественными и социальными науками // Синергетическая парадигма. Человек и общество в условиях нестабильности. М.: Прогресс-Традиция, 2003. С. 106–123.

13. Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса: Новый диалог человека с природой. М.: Прогресс, 1986. 432 с.
14. Кілоцицька Т. В. Передумови виникнення та становлення синергетики // Наука та наукознавство. 2014. № 1. С. 101–109.
15. Gibbs G. W. Collect Works. Longman Green. New York. London. Toronto. Ist. Ed., 1928. 325 P.
16. Чернавский Д. С. О методологических аспектах синергетики // Синергетическая парадигма. Нелинейное мышление в науке и искусстве. М., 2002. С. 50–67.
17. Андронов А. А., Леонтович Е. А., Гордон И. И. и др. Теория бифуркаций динамических систем на плоскости. М.: Наука, 1967. 488 с.
18. Кураленко О. Г. Методологические вопросы инновационного развития экономических систем // Молодой ученый. 2011. №10. Т. 1. С. 127–130.

Balatska N. Y. Fundamentals Of Formation Of Restaurant Mechanism Of Restaurant Business Enterprise.

In the conditions of globalization and European integration of the national economy, requirements for the activity of enterprises change, which necessitates the substantiation of theoretical and methodological aspects of the formation of a mechanism for managing the development of the restaurant business. The article presents the analysis of theoretical approaches to the essence and content of the concept of "mechanism". According to the results of content analysis, it is substantiated that the mechanism is a set of factors and resources that are in some way connected and structured and aimed at replenishing the energy base of development processes. In the course of the study it is argued that the strength of the energy base of the restaurant business determines the "trajectory" of its movement in the coordinates of "growth / development". The mechanism of managing the development of the restaurant business is formed on the basis of the implementation of a system of principles (dynamic equilibrium, optimality, variability, fractality, logic, adaptation, systematic, synergism, scientific, information security and socio-cultural support), dominant of which, accordingly, the theory of economic growth and balance synergism.

Considering the development of the restaurant business in terms of synergetics and from the standpoint of a nonlinear dynamic system, the adaptation and bifurcation models of development are characterized. It is argued that a feature of the adaptation model is the gradual variability of the system's qualities. During the implementation of the development programs of the restaurant business, areas of bifurcation are formed, which lead to a violation of the stability of the system. After passing the bifurcation point, the system enters a new equilibrium state. In order to model possible trajectories of the restaurant business enterprise development, the basic elements of the evolutionary process of development of the socio-economic system (fluctuations, bifurcations, attractors) are characterized.

<https://doi.org/10.32689/2523-4536-2019-02/58-22-31>

Надійшла 4 лютого 2019 р.